

1923an ETXARRI-ARANATZEN EGIN ZIREN EUSKAL JAIEN OROIMENEAN

Andres Iñigo,
euskaltzaina eta Nafarroako ordezkaria

1. SARRERA

Iaz ospatu genuen Donezteben bertan 1923an egindako Euskalegunen 75. urteurrena.

Ospakizun haren berri ematerakoan esan nuena gogoraraztea ongi etorriko zaigu Etxarrin urte hartan berean, baina lau hilabete lehenago, egin ziren Euskal Jaien garrantzia ulertzeko.

Euskaltzaindia lau urte lehenago sortu zen, 1919an alegia, eta hasiera hartan hartutako erabakietako bat bi urtetik behin eta eskualde desberdinetan Euskalegunak ospatzekoa izan zen, honako helburu honekin: galtzen ari zen euskarari eustea eta, aldi berean, gure hizkuntza indarberritu eta hedatzea. Lehendabiziko Euskalegunak Durangon egin ziren 1921ean. Haien ondoren, Euskaltzaindiak Nafarroako Diputazioari eskaera hau egin zion: Nafarroan euskal jairen bat edo gehiago egiteko dirua eman zezala arren, “*galtzen ari zaigun euskarari eusteko*” (1). Bigarren Euskalegunak Donezteben egin ziren, bada, 1923ko irailean. Baina Euskalegun horien erabakiaren oinarri Etxarri-Aranatzen lau hilabete lehenago, urte hartako maiatzean hain zuzen, egindako Euskal Jaiak izan ziren. Azkue euskaltzainburuak honela zioen: “*Etxari-Aranatz'en egin zen jai ura ain ederki atera zela ikustean, Aldundiak egun berean jakitera eman zigun Doneztebe'n egitea naiko zukela*” eta hartarako laguntza ere eskaini zuen (2).

2. ZER IZAN ZIREN ETXARRIKO EUSKAL JAIAK?

Euskal Jaiak Euskaltzaindiak antolatzen zituen jardunaldiak ziren, besteak beste, hiru helburu hauek lortzeko: 1) euskarari eutsi, 2) behar bezala balioetsi, 3) bere erabilera gizartean sustatu. Jardunaldi horiek antolatzeko beharrezkoa

(1) *Bigarren Euskalegunetarako Itzaldiak Doneztebe-n*, Gaubeka inprimategia, Bermeo, 1926.

(2) *Ibid.*

zuen herri agintarien babesa, eta Etxarrikoek izan zuten bai Nafarroako Diputazioarena baita Etxarriko Udalarena ere.

Etxarrin egiteko arrazoia garaiko prentsak nahiko argi adierazten digu, hots, inguruko ibar eta herrietan euskararen erabilerearen galera oso nabaria zela eta galera horren mugak bertaritzen ari zirela (3).

Etxarri puntu estrategikotzat jo zuten egoera hari aurre egiteko (4). Ekitaldien balorazioa egiterakoan ere helburu nagusia hori zela argi adierazten du prentsak (5).

Jaiaren ekitaldi publikoak maiatzaren 21ean izan ziren, goizeko 9etan hasi eta arratsaldeko 7ak arte. Beraz, ekintza ugari sartu zuten egitarauan eta, laburbilduz, honako hauek izan ziren garrantzitsuenak:

— Abestiak: Etxarri, Arbizu, Lakuntza, Arruazu, Unanu eta Lizarragako haur, gazte eta helduek euren herrietako kantak abestu zituzten.

— Bertsolariak eta irrintzilariak.

— Zenbait haurrek buruz esandako olerkiak (Margarita Mauleón aipatzen da horien artean).

— Hitzaldiak: Marzelo Garziarena, Irañetako erretorea, Arturo Campi3n eta Damaso Intza euskaltzainak izan ziren hizlariak.

— Azterketak: inguruko herrietako neska-mutikoez euskaraz nola irakurtzen eta idazten zuten neurtzeko. Etxarri, Arbizu, Lakuntza, Arruazu, Ergoiena eta Bakaikukoek hartu zuten parte. Hoberenei sariak banatu zitzaizkien: liburuak eta Nafarroako Aurrezki Kutxako kartilla bana. Arbizuarrak izan omen ziren herrien artean mailarik altuena agertu zutenak.

(3) Jaiak ospatu ondoren, *El Pensamiento Navarro* egunkariaren lehenengo orrialdean POR EL EUSKERA titulupeko editorialak honela zioen: "Acaban de tener lugar en esta villa las fiestas y actos de propaganda del Euskera organizados por la benem3rita Academia de la Lengua Vasca. Eran ya, indudablemente, necesarios para que no se amortiguase —como se iba amortiguando— el uso de nuestra lengua nativa, tanto en este pueblo como en los de los alrededores. La f3brica de Olazagutia, la estaci3n de Alsasua, el Valle de Araquil donde —verg3enza es confesarlo— en pocos a3os ha desaparecido casi por completo el Euskera, y por otro lado, las Am3scoas, Gofii y Yerri, venfan cercando a la propiamente Burunda, hasta tal punto que parecia que no pod3a tardar mucho en ahogar el vascuence que por fortuna en sus pueblos se habla todav3a". *El Pensamiento Navarro*, 1923ko maiatzaren 23koa.

(4) "... vinieron muchas personas atraidas por el inter3s que hab3a despertado este homenaje que se hac3a al vascuence en esta villa, donde es fama entre los entendidos que se habla con gran correcci3n y pureza. *Diario de Navarra*, 1923ko maiatzaren 23koa.

(5) El d3a de hoy ha sido para Echarri-Aranaz y para toda la Burunda un d3a 3ntimo y de puro regocijo [...] y servir3 indudablemente para que la Burunda que hasta ahora ha sido el primer baluarte monta3es en donde se ha detenido la invasi3n antieusk3rica se convierta en foco potente desde donde irradiar3 el amor a la lengua nativa [...] y en definitiva el amor a todo lo que sea navarro, a lo que sea tradicional, en una palabra, a sus fueros venerados". Urbasa (sinatua). *El Pensamiento Navarro*, 1923ko maiatzaren 23koa.

Hasieran aipatu dut Jai haiek babes ofiziala izan zutela. Nafarroako Diputazioak diru laguntza emateaz gain, bere presentziarekin babestu eta bultzatu nahi izan zituen, bertaraino etorritz, hemen egon baitziren egun osoa Lorenzo Oroz eta Ignacio Baleztena diputatuak. Damaso Intza euskaltzain eta jai haien prestatzailerik sutsuenak —bera izan zen eskoletako haurrak euskaraz irakurtzera eta idaztera bultzatzen ibili zena, bai Etxarriko Euskal Jaietarako eta baita Doneztebeko Euskalegunetarako ere— ongi adierazten du garai hartako Diputazioaren babesa idatzirik utzi zizkigun honako hitz hauetan: “*Aldundian giñeuzkan zorionez Irujo'tar Manuel eta Baleztena'tar Ignacio jaun ospetsu eta euskaltzaleak. Oiengandik iritsi nuan gure errietako eskoletan euskeraz irakurri eta idatzi egiten erakusteko baimena. Baita, ikasten zuten aurrei «Aurrezki Kutxa»ko libretaz diru-sariak emateko eskubidea ere*” (6).

Prentsak ere aintzat hartu zuen diputatuen presentzia hori (7), eta Euskaltzaindiak berak jaien ondoren egindako adierazpen ofizialean goraipamena eskaini zien, alde batetik Nafarroako agintariei (8) eta bestetik Etxarriko udalari (9). Madriliko Euzko-Etxeak ere Etxarriko alkateari igorritako eskutitz batean zera zioen “... *nai datzugu erakutsi gure atsegiña Euskal-jai artan artu duzun parteagandik, zeren jai orretan goraltzen zen danai-gun gauzarik obereña Euskera. Artu zazu Euskalerra alde guzietako akai-erriarren batzuen agur miñenak. Madri'n 6'an, 1923n garagarilla. Lendakaria Arospide tar Jon*” (10).

Victoriano Huizik bere gramatika Nafarroako Diputazioari eta Iruñeko Seminarioari eskaini zien. Diputazioa zoriondu egiten du, gramatika argitaratu baino bi urte lehenago, 1897an alegia, Iruñean euskal katedra sortu zuelako. Apezpikua, ordea —bere izena aipatzen ez badu ere— gogor salatzen du, Nafarroan euskaraz bertzerik egiten ez zuten herrietara euskararik ez zekiten apezak igortzen zituelako. Horregatik, gramatikaren helburua “*apez erdaldunak euskararen ikasbidean abiaraztea*” zela adierazten du.

Urte batzuk geroago, 24 pasatu baziren ere, Huizi apezak ikusi ahal izan zituen bere helburuaren fruituak. Etxarriko Euskal Jaiak egiten ziren ikasturte be-

(6) Patxi ZABALETA: “Euskaltzaindian sartzea”, *Euskera* XXXIII (2. aldia), 1988, 1, 19. orr.

(7) “...hemos tenido el placer de saludar a los dignos Diputados forales don Lorenzo Oróz y don Ignacio Baleztena”. *El Pensamiento Navarro*, 1923ko maiatzaren 23koa.

(8) “Satisfechos pueden estar los navarros con sus autoridades que con tanto entusiasmo velan por la conservación de las notas peculiares de su pueblo”. *El Pensamiento Navarro*, 1923ko ekainaren 7koa.

(9) La Academia “acordó un expresivo voto de gracias para este Ayuntamiento por el apoyo que prestó para la celebración de las fiestas vascas [...] y por los agasajos y distinciones con que acogió a los representantes de la Academia y demás autoridades, terminando por ofrecer su concurso en todo lo relacionado con la cultura vasca. Enterada la Corporación, acordó por unanimidad participar que este Ayuntamiento agradece la distinción de que ha sido objeto”. Etxarri-Aranazko udaleko akta, 1923-6-30ekoa.

(10) Udal artxibategiko korrespondentzia, 1923ko ekainekoa.

rean, Euskaltzaindiak hala eskatuta, Nafarroako Diputazioak euskal katedra hornitu zuen Seminarioan. Filosofiako 1. eta 2. mailako ikasketak egiten ari ziren apezgai guztiek euskara derrigorrezko asignatura izan zuten. Ikasturtearen bukaeran lortutako maila egiaztatzeko, Euskaltzaindiak, Etxarriko Jaiak ospatu eta hurrengo astean, Arturo Campi3n eta Damaso Intza izendatu zituen aztertzaille (11). Eta garaiko prentsak dioenez, apezgai haiek lortu zuten maila oso altua izan zen (12).

Dirudienez, gaur egungo apezgaiak ez daude horrelako emaitzak lortzeko bidean. Esan didatenez, Seminarioko ikasketa plangintzan euskararen presentzia gutxienekora murriztua dago.

Euskaltzaindiak antolatu duen Victoriano Huiziren euskal gramatika eta Aingeru Irigarairen mendeurrenaren ospakizun honetan, 1923an Euskaltzaindiak antolatuta hemen egin ziren Euskal Jaien oroimenari bukaera emateko hiru gauza aipatu nahi nituzke:

— Lehenik, Etxarriko Udalari eskerrak eman. Garai hartakoak bezalaxe, euskararen aldeko ospakizunak egiteko adierazi duen interesagatik eta eskaini digun babesa eta laguntzagatik.

— Ondoren, oraingo ikastola eta eskoletan ikasketa prozesua euskaraz egin duten eta egiten ari diren neska-mutikoez eta herritar guztiek eutsi diezaiotela, eta ahal den neurrian aberastu, etxarriarren euskara mailari, hasieran aipatu dudana bezala, garai hartan “*con gran correcci3n y pureza*” hitz egiten zutela esaten baitigute.

— Eta azkenik, Nafarroako gizartea azken urte hauetan egiten ari den euskararen aldeko ahaleginaren alde, garai hartako Diputazioak erakutsi zuen euskararekiko hurbiltasuna, laguntza eta bultzada bera ager dezatela, egungo Gobernuak, Elizbarrutiko arduradunek eta herri agentari guztiek.

(11) Euskaltzaindiaren 1923ko maiatzaren 28ko akta, *Euskera* VI urtea, II-III zenbakiak, 1925, 68 orr.

(12) “El resultado de los exámenes ha sido en extremo satisfactorio, habiéndose podido apreciar la labor grandiosa llevada a cabo por el celoso profesor vasco don Esteban Irañeta. También puede verse la aplicaci3n y entusiasmo de todos los alumnos por el estudio de la hermosa lengua, pues hasta los que son hijos de los pueblos en donde por desgracia no es conocida, han conseguido traducir en solo cinco meses de estudio el vascuence con gran facilidad. ¿No es esto verdaderamente encantador?...” *El Pensamiento Navarro*, 1923ko ekainaren 7koa.